
Montjuïc: focus de poder a la Laietània i centre comercial i redistribuïdor a la Mediterrània

David Asensio i Vilaró *

Xabier Cela Espín **

Carme Miró i Alaix ***

Maria Teresa Miró i Alaix ****

Emili Revilla i Cubero *****

Resum

La muntanya de Montjuïc, per la seva ubicació geogràfica a la costa i en l'eix del Llobregat, i pels seus recursos naturals, com les pedreres, ha estat sempre molt important en la història de la ciutat de Barcelona. La naturalesa i funció del nucli de Montjuïc en el període ibèric ple s'ha de vincular a un camp de sitges annex a un nucli urbà d'una certa entitat, amb zones on es podia acumular un excedent de gra superior al necessari per al consum propi, lligat a unes instal·lacions portuàries. Les dimensions de les sitges, la situació geogràfica de l'indret, amb un port i vies de comunicació vers l'interior, i la qualitat, quantitat i varietat dels materials d'importació, associat a les evidències de les poques estructures localitzades i la gran dispersió de troballes en una àmplia zona de la muntanya, són factors que porten a pensar més en un nucli de primer ordre, un centre urbà de poder al voltant del qual podria reposar la vertebració econòmica i política d'un territori circumdant, que no pas en una zona d'acumulació d'excedents associat a un petit establiment rural. L'existència d'aquest centre de poder al sud de la Laietània podria entrar en un conflicte de capitalitat amb Burriac, a Cabrera de Mar, considerada tradicionalment com la capital dels laietans. En relació a això, es poden formular dues hipòtesis: o bé considerar un territori políticament vinculat als laietans amb uns límits més amplis als comunament acceptats i que incloquin una part important de la Catalunya central (almenys aquella geogràficament cohesionada per l'eix Llobregat-Cardener), o bé proposar una interferència cronològica d'ambdós nuclis, i així Montjuïc hauria estat el nucli central en el segle IV aC, mentre que en el segle III aC aquesta importància s'hauria desplaçat a l'assentament de Burriac. Per tant, cal definir les xarxes econòmiques i comercials, alhora que les socials d'aquest nucli de Montjuïc; d'una banda, en relació als mateixos ibers, i de l'altra, en relació a la Mediterrània, ja que es tractava d'un centre comercial de primer ordre i gran importància. La continuïtat del nucli ibèric de la muntanya de Montjuïc no s'aturà en cap cas a les darreries del segle III aC. Disposem d'una evidència prou important de materials importats dels segles II i I aC, a la qual cal afegir l'existència de la seca de Barkeno, que encunyava dracmes de plata imitant la dracma emporitana i data des del segle III aC.

* Universitat de Barcelona i Rocs SL.

** Arqueòleg.

*** Museu d'Història de Barcelona.

**** Servei d'Arqueologia i Paleontologia (Generalitat de Catalunya).

***** Museu d'Història de Barcelona.

Resumen

La montaña de Montjuïc, por su ubicación geográfica en la costa y en el eje del Llobregat, y por sus recursos naturales, como las canteras, ha sido siempre muy importante en la historia de la ciudad de Barcelona. La naturaleza y función del núcleo de Montjuïc en el periodo ibérico pleno debe vincularse a un campo de silos anexo a un núcleo urbano de cierta entidad, con zonas donde se podía acumular un excedente de grano superior al necesario para el consumo propio, ligado a unas instalaciones portuarias. Las dimensiones de los silos, la situación geográfica del lugar, con un puerto y vías de comunicación hacia el interior, y la calidad, cantidad y variedad de los materiales de importación, junto con las evidencias de las pocas estructuras localizadas y la gran dispersión de hallazgos en una amplia zona de la montaña, son factores que llevan a pensar más en un núcleo de primer orden, un centro urbano de poder en torno al cual podría descansar la vertebración económica y política de un territorio circundante, que no en una zona de acumulación de excedentes asociada a un pequeño establecimiento rural. La existencia de este centro de poder en el sur de la Layetania podría entrar en un conflicto de capitalidad con Burriac, en Cabrera de Mar, considerada tradicionalmente como la capital de los layetanos. En relación con ello se pueden formular dos hipótesis: o bien considerar un territorio políticamente vinculado a los layetanos con unos límites más amplios que los aceptados usualmente y que incluyeran una parte importante de la Cataluña central (al menos la cohesionada geográficamente por el eje Llobregat-Cardener), o bien proponer una interferencia cronológica de ambos núcleos, y así Montjuïc habría sido el núcleo central en el siglo IV aC, mientras que en el siglo III aC esta importancia se habría desplazado al asentamiento de Burriac. Por lo tanto, hay que definir las redes económicas y comerciales, a la vez que las sociales, de este núcleo de Montjuïc; por un lado, en relación a los mismos íberos, y por el otro, en relación con el Mediterráneo, ya que se trataba de un centro comercial de primer orden y gran importancia. La continuidad del núcleo ibérico de la montaña de Montjuïc no se detuvo en ningún caso en las postrimerías del siglo III aC. Disponemos de una evidencia lo bastante importante de materiales importados de los siglos II y I aC, a la que hay que añadir la existencia de la ceca de Barkeno, que acuñaba dracmas de plata imitando el dracma de Ampurias y fechados en el siglo III a C.

La història de Montjuïc sempre ha anat unida a la història de la ciutat de Barcelona. Es podria dir que el bressol de la ciutat es troba a la muntanya. D'una banda, ha estat la pedrera principal de Barcelona i les seves rodalies (i l'extracció de la pedra ha canviat molt la fesomia física de Montjuïc), de l'altra, la seva ubicació geogràfica és estratègica: als seus peus es troba el mar, un dels seus vessants dóna al riu Llobregat (una important via de comunicació vers l'interior) i l'altre a la ciutat de Barcelona. La historiografia ens ha deixat diversos escrits que parlen de la muntanya de Montjuïc, la seva història i la seva evolució. En molts d'aquests textos es barreja fantasia i realitat, i a voltes resulta difícil la separació dels dos conceptes.

L'excavació, l'any 1990, d'un nou sector de les sitges de Magòria o de Port va produir un salt qualitatiu evident en la documentació relativa al nucli ibèric de Montjuïc. La importància d'aquest assentament laietà ja es palesava en els resultats de les antigues intervencions de Josep de Calasanz Serra i Ràfols en aquesta mateixa àrea. La recerca d'aquest investigador fou d'una qualitat indiscutible per l'època

i, de fet, els seus arxius encara contenen informació molt valuosa. Malgrat tot, el pas del temps ha provocat la pèrdua o degradació d'una part fonamental de la documentació, especialment pel que fa als conjunts de materials arqueològics recuperats. És en aquest camp on les troballes recents suposen un avenç enorme, ja que ens permeten disposar d'unes precisions cronològiques fins ara desconegudes. Així, es constata que la totalitat de nivells arqueològics, conjunts materials tancats i estructures localitzades se situen dins del segle IV aC i, en menor mesura, del segle III aC. L'entitat d'aquesta informació nova pot produir, però, un efecte contraproductiu: redueix la consideració històrica de l'ocupació ibèrica de Montjuïc a aquest arc cronològic relativament limitat.

El discurs històric sobre el període preromà a Montjuïc ha d'arrencar com a mínim des del segle VII aC. L'esment conegut de la presència d'un nombre indeterminat de fragments informes fenicis a Montjuïc¹ es corrobora amb els resultats de la nostra revisió dels conjunts ceràmics de la intervenció realitzada l'any 1984 en un sector adjacent al de les sitges de Port o Magòria. En ells hi ha uns pocs contextos que cal destacar (malgrat no ser del tot homogenis i estar conformats amb fragments petits i majoritàriament amorfs) perquè presenten una composició significativa: predomini absolut de ceràmiques indígenes a mà, acompanyades d'un petit nombre, molt minoritari, de ceràmiques a torn de producció fenícia occidental. Malauradament, aquests nivells no s'associen a estructures de cap mena.

Levidència sobre el Període Ibèric Antic (segles VI-V aC) és més consistent. En primer lloc, es coneixen estructures segures d'aquest moment: una llar de foc i forats de pal pertanyents a un possible fons de cabana, una petita sitja, de perfil esfèric i base plana, excavada en el cingle sud-est de la muntanya.² Els materials que contenen presenten els trets propis d'aquest horitzó ibèric antic, ben definit en jaciments propers, com ara la Peña del Moro, a Sant Just Desvern, i més recentment, el Turó de Ca n'Olivé, a Cerdanyola del Vallès. Tot plegat, palesa l'existència d'un horitzó ibèric antic en el nucli de Montjuïc, però també proporciona indicis que aquesta fase fundacional ja podria tenir una certa entitat a nivell econòmic i comercial. La presència d'una sitja d'aquest període, quan no són gaire abundoses en el registre arqueològic de Catalunya, es pot interpretar en aquest sentit.³

És en el moment de transició entre el Període Ibèric Antic i el Període Ibèric Ple, entre el 450 i el 375 aC, quan cal ubicar la construcció de la major part de les estructures d'emmagatzematge localitzades en el sector de Port, també una mena d'estructura de planta rectangular que s'ha definit com una cisterna-pou.⁴

La presència d'agrupacions importants de sitges en jaciments d'aquesta cronologia és un dels trets característics de les comunitats ibèriques septentrionals, des del Camp de Tarragona fins al Llenguadoc. Aquestes agrupacions d'estructures d'em-

1. J. O. GRANADOS, «Los primeros pobladores del Pla», dins *El Pla de Barcelona i la seva història. Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona* (Barcelona, 1982), Barcelona, Institut Municipal d'Història, 1984, pàg. 67-82.
2. J. O. GRANADOS, L. MAZAIRA, M.T. MIRÓ, C. ROVIRA i D. SALGOT, «Montjuïc dins el context del món ibèric laietà antic», *Institut d'Estudis Ceretans. 6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà (Puigcerdà, 1984)*, 6 (1986), pàg. 211-217.
3. D. ASENSIO, J. FRANCÉS i E. PONS, «Les implicacions econòmiques i comercials de la concentració de reserves de cereals a la Catalunya costanera en època ibèrica», *Cypsela*, 14 (2002), pàg. 125-140.
4. Per a més informació sobre el Montjuïc iber i detalls de les intervencions i materials arqueològics, vegeu D. ASENSIO, X. CELA, C. MIRÓ, M.T. MIRÓ i E. REVILLA, «El nucli ibèric de Montjuïc. Les sitges de Magòria o de Port. Barcelona», *Quaderns d'Arqueologia i Història de la Ciutat de Barcelona (QUARHIS)*, 5 (2009), pàg. 15-85.

magatzematge d'excedents agrícoles apareixen associades a tot tipus d'assentament.⁵ Les trobem a les immediacions i a l'interior de grans nuclis urbans, de primer o segon ordre (Ullastret, Sant Julià de Ramis, Burriac, Turó de Ca n'Olivé, Turó de la Rovira...), en petits vilatges costaners fortificats (Castell de Palamós, Sant Sebastià de la Guarda), com a components central de nuclis d'activitats econòmiques especialitzades (Mas Castellar de Pontós, Turó de la Font de la Canya o Sant Esteve d'Olius) i en assentaments de plana, eminentment rurals (Can Xercavins, Les Guàrdies, Mas d'en Gual, etcètera).

És indubtable que les limitacions de la documentació disponible, amb una agrupació de sitges aïllada de qualsevol altre tipus d'estructura, impedeix de fer una atribució directa i inequívoca a algun dels tipus d'assentaments ibèrics esmentats. Tanmateix, en la discussió sobre la naturalesa precisa del nucli ibèric de Montjuïc, s'han de tenir en compte tres factors que al nostre parer són especialment rellevants i que, per aquesta raó, creiem necessari considerar de manera més extensa:

1. *Les dimensions de les sitges.* La major part de les sitges excavades en aquest sector de Port o Magòria presenten unes capacitats d'emmagatzematge que superen de molt les de qualsevol altre jaciment contemporani de tot el nord-est peninsular. Almenys deu estructures superen els 20.000 litres de capacitat conservada, que és més del doble de la mitjana de capacitat de la gran majoria de camps de sitges coneguts.⁶ Per exemple, en les sitges publicades del Mas Castellar de Pontós, el volum potencial (no pas el conservat, que és sempre inferior) de les més grans supera de poc els 7.000 litres.⁷ En el cas del Turó de la Font de la Canya, a Avinyonet del Penedès, les sitges més grans pertanyen exclusivament al mateix Període Ibèric Ple (segles IV i III aC) i d'elles només hi ha unes poques que assoleixen els 5.000 litres de capacitat conservada.⁸ El contrast amb el cas de Montjuïc és evident, ja que coneixem quatre sitges amb capacitats superiors al 50.000 litres, i una cinquena, la més gran de totes, que assoleix un màxim conservat de 80.382 litres. Recordem que la major part d'elles presenten una cronologia d'amortització similar, centrada entre mitjans i segona meitat del segle IV aC, fet que permet de pensar que moltes haurien estat funcionals simultàniament. També cal ressenyar que, degut a deficiències de la documentació, set de les sitges localitzades per Josep de Calasanz Serra Ràfols no permeten desenvolupar un càlcul precís de la seva capacitat, tot i que són evidents unes dimensions anàlogues a la resta. De tot plegat es desprèn que, almenys pel que fa al segle IV aC, i en l'estat actual de coneixements, cap altre assentament ibèric presen-

5. En els diferents tipus d'assentament que esmentarem, seguim les definicions proposades a D. ASENSIO, M. C. BELARTE, J. SANMARTÍ i J. SANTACANA, «Paisatges ibèrics: tipus d'assentaments i formes d'ocupació del territori a la costa central de Catalunya durant el període ibèric ple», *Saguntum: Papeles del Laboratorio de Arqueología de Valencia*, Extra 1 (1998), pàg. 373-385.

6. Natalia Alonso recull un gran nombre de camps de sitges i les seves capacitats (N. ALONSO, «De la llavor a la farina. Els processos agrícoles protohistòrics a la Catalunya occidental», *Monographies d'Archéologie Méditerranéenne* (Lattes), 4 (1999), pàg. 217-219).

7. E. PONS (dir.), *Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà): un complex arqueològic d'època ibèrica (excavacions 1990-1998)*, Girona, Museu d'Arqueologia de Catalunya, 2002, pàg. 189, figura 9.19.

8. D. ASENSIO, X. CELA i J. MORER, «El jaciment protohistòric del Turó de la Font de la Canya (Avinyonet del Penedès, Alt Penedès): un nucli d'acumulació d'excedents agrícoles a la Cossetània (segle VII-III aC)», dins AA.VV. *Prehistòria i Món Antic als Països Catalans. Fenicis i púnics als Països Catalans*, Catarroja, Afers, 2006, pàg. 183.

ta un potencial d'acumulació d'excedent cerealístic equiparable, ni de lluny, al del nucli de Montjuïc.

2. *La ubicació geogràfica.* Com hem dit al principi, la muntanya de Montjuïc se situa en un dels emplaçaments amb més potencialitats estratègiques del país, en un turó elevat arran de mar, amb el Pla de Barcelona a una banda i la desembocadura del Llobregat a l'altra. Té connexió visual directa amb poblats residencials principals, com Burriac, Mas Boscà o Torre dels Encantats, i amb d'altres poblats secundaris, com Puig Castellar, Penya del Moro, Turó de la Rovira i Turó de Mongat, que, alhora, es comunicaven visualment amb la major part dels poblats laietans.

La importància històrica de l'eix del Llobregat com a principal via de comunicació costa-interior és ben coneguda, fet que explica la idoneïtat d'un port de distribució de mercaderies en aquest punt concret de la costa central catalana. De fet, el sector de les sitges de Magòria o de Port rep aquest darrer nom per la seva proximitat respecte de les instal·lacions de l'actual port comercial i de mercaderies de Barcelona. Però, a més, cal no oblidar que la seva situació geogràfica, a la desembocadura del Llobregat, el configurarà com un mercat i un gran port comercial destinat al comerç marítim en la frontera entre dos territoris indígenes: la Laietània i la Cessetània.

3. *La quantitat i qualitat dels materials d'importació.* Una aproximació estadística als conjunts ceràmics, homogenis i ben datats, documentats en les sitges excavades l'any 1990, és prou significativa en aquest sentit. D'ella es desprèn que les ceràmiques importades a Montjuïc representen el 17% del total d'individus ceràmics presents en els estrats del segle IV aC, per un 83% restant de ceràmiques de producció local. De nou, si ho comparem amb el que sabem d'altres nuclis ibèrics contemporanis, s'observa que aquests índexs se situen a la banda més elevada. Des d'un punt de vista qualitatiu, la varietat de procedències i de formes és un tret definitori del lot de ceràmiques importades de Montjuïc. En aquest sentit, hi ha alguns paràmetres significatius. En el camp de la vaixel·la àtica observem una alta proporció de peces figurades, així com un ampli repertori de formes de vernís negre que va més enllà dels tipus més habituals. A més, a diferència del que passa sovint en les fàcies del segle IV aC de la major part de jaciments ibèrics, on les ceràmiques àtiques representen el 100% de la vaixel·la fina importada, entre els materials de Montjuïc hi ha una presència significativa d'altres procedències. És el cas de les peces de vernís negre ebusità, amb una incidència més alta del que és normal; però també d'altres produccions encara més excepcionals, com ara la ceràmica apúlia de figures roges, la pasta clara massaliota i l'anomenada ceràmica grega d'Occident. Pel que fa a les àmfors importades, a banda d'una documentació exhaustiva de gairebé tots els tipus d'àmfora púnica del segle IV aC, dels que coneixem una distribució important a nivell mediterrani, cal destacar, com a tret diferencial, la rellevant documentació d'àmfors gregues, pràcticament desconeguda a la majoria de nuclis indígenes contemporanis. Encara més inhabitual és el ric repertori de ceràmiques comunes púniques, tan ebusitanes com centromediterrànies. De

fet, diversos exemplars localitzats entre els materials de Montjuïc constitueixen un *unicum* dins del registre arqueològic del món ibèric en el nord-est peninsular, sense paral·lels coneguts més enllà dels propis centres productors.

Aquestes consideracions poden tenir un gran valor interpretatiu, ja que hom reconeix que aquest índex relatiu a la quantitat i qualitat dels materials d'importació presents en un jaciment determinat pot ser un dels indicadors claus, no només del potencial econòmic i comercial d'aquest assentament, sinó també de la composició social dels seus habitants. El control de l'adquisició i redistribució d'objectes manufacturats forans (vaixel·la fina de luxe, vi i oli de qualitat envasat en àmfores, entre altres) sens dubte era un dels mecanismes que permetien de mantenir la situació de privilegi de les classes dominants dins la societat ibèrica.

El model de societat ibèrica més acceptat és el de la clientela, basat en relacions de dependència, una dependència que generava una nova relació de distribució del poder social i econòmic, la qual cosa provocava que una sèrie de personatges s'erigissin en líders i fossin els dirigents dels grups. El control dels béns d'importació –objectes de prestigi– era un important element simbòlic per adquirir i controlar el poder polític, social i econòmic. La possessió i intercanvi d'objectes de valor era un dels trets diferencials, alguns dels quals tenien a més un fort paper ritual, en l'àmbit social o religiós.

Pel que fa als objectes simbòlics, se n'han recuperat uns quants a l'interior de les sitges: una espasa de ferro, un morter de marbre hel·lènic, una fíbula amb denes de corall de procedència centre-europea. De tots ells, en volem destacar un de molt singular: un carro de fusta i ferro, que es va recuperar l'any 1946 de l'interior d'una de les sitges excavades a la zona del Pont de l'Esparver. Es van poder recuperar les dues rodes i part dels ferros dels diversos elements, i es van veure les empremtes de la fusta. Aquest carro era de rodes massisses i la seva funció era el transport. No oblidem que es va trobar dins d'un nucli comercial important. No sabem si el fet que el carro es trobés dins de la sitja era un fet casual –que s'enterrés com a escombraries– o, com creia Serra Ràfols, es tractava d'un dipòsit ritual.

Una xarxa de camins d'època protohistòrica

Les primeres representacions conegudes d'una roda massissa les trobem a Mesopotàmia, a l'entorn del quart mil·lenni abans de la nostra era. Pel que fa a la Península Ibèrica, no tenim constància, de moment, de la presència de carros fins l'Edat del Bronze, amb una representació en una llosa sepulcral de Solana de Cabanes. Posteriorment, es conserven empremtes de l'ús de carro a diversos indrets, tant per representacions gràfiques com per escultures votives, troballes de carro pròpiament dites i restes de roderes als camins.

L'existència d'un carro suposa l'existència d'un camí per on el carro hi transitava; un camí, en tot cas, més ample i més perfecte que el que necessiten els cavalls o altres muntures. Dels camins preromans, no en tenim gaires dades, però no hi ha dubte que n'hi havia d'haver: uns que seguissin llargs recorreguts, altres que es limi-

tessin a comunicar les terres dependents d'un llogarret, poblat o *oppidum*. D'aquests últims en tenim mostres abundants, malgrat que poc estudiades, en la proximitat o en l'interior dels poblats, en els quals trobem el testimoni de l'ús de carros en les roderes, o sigui, en els solcs o senyals deixats a terra pel pas de les rodes. L'estudi d'aquestes roderes és molt interessant, no tant perquè ens diguin alguna cosa respecte de la grossor o altres característiques de les llantes,⁹ sinó per donar-nos una idea de l'amplada dels carros, i sobretot, perquè una rodera vol dir, sempre, roda i carro, una dada de primer ordre a les estacions preromanes, ja que l'àrea de la rodera vol dir l'àrea del carro.

S'han documentat roderes d'època protohistòrica a Termància (Sòria), Numància (Sòria), Arcóbriga (Monreal de Ariza), San Frutos (Villaseca, Segòvia), Coll dels Jardins, Meca (Albacete), Iliberris (Serra Elvira, Granada), Sant Antoni de Calaceit,¹⁰ Azaila, Palerm i Roca Tallada (Chiprana, Saragossa). La presència d'un carro a Montjuïc ens parla d'una xarxa de camins pel transport a la Laietània, prou importants i adequats per que hi passessin carros; carros de mida gran con el nostre.

Una ciutat i un port a Montjuïc

Arribats a aquest punt, cal afrontar la qüestió central de la naturalesa i funció del nucli ibèric de Montjuïc durant el Període Ibèric Ple.

Creiem que es pot descartar completament que es tracti d'un camp de sitges vinculat a un nucli agrícola o a un petit vilatge costaner. Només hi ha dues opcions d'interpretació amb un cert nivell de versemblança o fonament arqueològic. En primer lloc, podria tractar-se de l'evidència parcial d'un nucli d'activitats especialitzades de l'estil del Mas Castellar de Pontós. Els centres d'acumulació d'excedents agrícoles identificats a Catalunya abans esmentats (Mas Castellar de Pontós, Turó de la Font de la Canya d'Avinyonet del Penedès, Sant Esteve d'Olius, tal vegada el Turó del Vent de Llinars del Vallès, entre altres), tenen tots en comú que s'associen a un nucli de poblament de dimensions reduïdes i una entitat constructiva limitada, fet que no descarta, en cap cas, la presència de les elits indígenes en el seu si (com mostren, per exemple, les cases complexes, sens dubte amb caràcter aristocràtic, del Mas Castellar de Pontós). La particularitat del cas de Montjuïc respecte dels altres rau en la seva ubicació costanera i, en directa relació a aquest fet, en la seva inqüestionable condició portuària, tant marítima com fluvial. En aquest sentit, l'evidència de l'estructura anomenada pou-cisterna, excepcionalment ubicada enmig del camp de sitges, pot interpretar-se com un element que reforça aquesta hipòtesi. Es podria tractar d'un agençament necessari per al bon funcionament d'una instal·lació portuària, probablement vinculada a l'abastament d'aigua potable als navilis que hi atracaven. L'associació d'un nucli d'activitats portuàries amb un assentament modest

9. Ja que, al formar-se en llocs de terra de roca o empedrats –els únics que poden subsistir– en els quals han passat gran nombre de carros (la qual cosa és precisa perquè es formin) queden molt engrandides respecte a la grossor de les llantes.

10. P. BOSCH I GIMPERA, «El problema de la ceràmica ibèrica», *Comisión de Investigaciones Paleontológicas y Prehistóricas* (Madrid), 7 (1915).

en dimensions i en el seu desenvolupament urbà no seria un fenomen del tot desconegut. Així, al nucli d'Alorda Park, de només 3.000 m² de superfície interna, interpretat com una ciutadella fortificada residència d'un petit grup aristocràtic local, se li assigna també un clar caràcter portuari. El cas més extrem, en aquest sentit, seria el de la Illeta del Banyets, a El Campello (Alacant), on tot el conjunt s'interpreta com un port amb un seguit d'edificis annexes (magatzems i temple), sense cap nucli residencial conegut ni dins del recinte ni en les seves immediacions.

En definitiva, l'evidència coneguda del nucli ibèric de Montjuïc podria encaixar bé amb un cas hipotètic d'híbrid entre els nuclis especialitzats en l'acumulació d'excedents, tipus Mas Castellar de Pontós, relativament nombrosos a l'àrea catalana, i una instal·lació portuària aïllada o autònoma, tipus Illeta dels Banyets.

Molt menys forçada seria, al nostre parer, la seva interpretació com a camp de sitges annex a un nucli urbà d'una certa entitat. De fet, a tota l'àrea del món ibèric septentrional costaner, la presència d'un camp de sitges fora muralles és un dels trets que caracteritzen els assentaments de major entitat, tant en dimensions com en estructura urbana. El total desconeixement d'estructures d'aquest hipotètic nucli residencial (més enllà d'un possible tram de muralla aparegut en el sector del talús) impedeix de precisar si es tractaria d'un nucli urbà de primer o de segon ordre. Ara bé, els tres factors més amunt esmentats quadren molt millor amb l'evidència d'un nucli de primer nivell.

En efecte, la intensitat i riquesa del tràfic comercial que mostren els conjunts de ceràmiques importades, el descomunal potencial d'emmagatzematge derivat de les dimensions de les sitges, la immillorable ubicació geogràfica, l'orografia del mateix turó de Montjuïc (que possibilita sobradament el desenvolupament arquitectònic d'un nucli de diverses hectàrees de superfície), l'abundància de materials de preu o prestigi vinculats a sectors socials preeminents, la condició portuària de l'emplaçament, etcètera, són, totes elles, evidències que creiem que remetent clarament a l'existència a Montjuïc d'un centre urbà de poder, al voltant del qual podia reposar la vertebració econòmica i política d'un territori circumdant.¹¹

En darrer terme, si bé el caràcter urbà del nucli ibèric de Montjuïc és ara per ara indemostrable, en la mateixa mesura és un fet incontrovertible que es tractava d'un enclavament portuari obert a la Mediterrània. Com hem vist abans, els conjunts ceràmics recuperats a les sitges de Magòria o de Port presenten un índex de productes importats molt elevat. Així, entre una desena de nuclis contemporanis (segle IV aC) dels quals ha estat possible realitzar quantificacions precises, el nucli de Montjuïc es situa en segona posició pel que fa a la recepció de materials exògens,¹² només per sota de la capital cossetana de *Tarakon-Kesse* i amb unes proporcions idèntiques a l'assentament del Mas Castellar de Pontós, directament vinculat a la colònia grega d'*Emporion*.

El conjunt d'objectes ceràmics arribats a la *Barkeno* ibèrica a través del comerç internacional es caracteritzava per una dualitat molt marcada. D'una banda, hi havia el grup de ceràmiques de vaixel·la fina de taula, peces de preu decorades amb vernís

11. D. ASENSIO, J. FRANCÈS, C. FERRER, M. GUÀRDIA i O. SALA, «Formes d'ocupació del territori i estructuració econòmica al sud de la Laietània», dins *Actes de la I Taula Rodona d'Ullastret sobre Territori polític i territori rural durant l'edat del Ferro a la Mediterrània Occidental*, A. MARTIN, R. PLANA (dirs.), *Monografies d'Ullastret*, 2 (2001), pàg. 227-251.

12. D. ASENSIO, «Àmfores importades, comerç i economia entre els pobles ibèrics de la costa catalana (segles VI-II aC): un exercici de quantificació aplicada», *Revista d'Arqueologia de Ponent*, 11-12 (2001-2002), pàg. 79.

negre amb l'objecte d'imitar l'efecte de la vaixel·la metàl·lica. Més del 95 % dels vasos d'aquest tipus arribats a Montjuïc en el segle IV aC eren de procedència grega, en concret fabricats en tallers del territori d'Atenes. Per contra, un segon grup d'objectes d'importació, el constituït per les àmfors –envasos de transport marítim que contenien productes líquids o semi-líquids (fonamentalment, vi i oli)– presentava un comportament totalment diferent. Aquí, els productes grecs eren una clara minoria (entre el 26% o el 6% del total d'àmfors importades, si el comptatge és per individus o fragments, respectivament). D'aquests, la gran majoria d'exemplars localitzats semblen ser originaris de la Magna Grècia, és a dir, del territori de colonització grega estès pel sud de la Península Itàlica i els dos terços orientals de l'illa de Sicília. Els recipients de transport o àmfors importades que predominaven al Montjuïc preromà eren els de producció púnica (amb el percentatge restant), amb una posició preeminent d'aquelles fabricades a la colònia púnica d'*Ebusim* (Eivissa), una presència rellevant de peces procedents de l'àrea púnica centremediterrània, dels volts de Cartago (Tunis) i una documentació més aviat testimonial d'exemplars procedents de l'àrea púnica de l'anomenat Cercle de l'Estret de Gibraltar.

La qüestió més discutida en la recerca actual és quina és la dinàmica comercial i econòmica que explica aquesta composició particular dels materials d'importació. De manera tradicional, s'ha tendit a concedir un paper protagonista a la colònia focea d'Empúries, considerat el primer port d'arribada de productes mediterranis al nord-est de la Península Ibèrica i l'intermediari principal i necessari per a la seva redistribució entre les comunitats indígenes de la zona. Tanmateix, la presa en valor d'un element com és el de les àmfors de transport junt amb l'estudi dels derelictes (navilis comercials enfonsats) han permès de matisar aquesta visió.

Així, sembla clar que a l'Antiguitat, en el carregament dels navilis comercials, hi havia un component "principal" que era el dels productes envasats en àmfors de transport, mentre que els elements de vaixel·la fina i altres feien un paper de "carregament secundari", de materials de complement que reomplien els espais buits deixats pel gruix de la càrrega, conformada per àmfors. Per aquesta raó, els fluxos comercials arreu de la Mediterrània s'organitzaven en funció de les necessitats i interessos d'aquelles àrees o nuclis colonials que disposaven d'una estructura pròpia de producció i exportació de productes agrícoles manufacturats (vi, oli, *garum*, etcètera). Això no existeix a la zona de colonització greco-occidental al voltant d'*Emporion* i *Rhode*, i en canvi és un fet contrastat pel que fa a les diferents zones de colonització púnica a la Península Ibèrica, al voltant de nuclis com ara Màlaga, Cadis i, sobretot, pel que afecta a la nostra àrea d'estudi, l'illa d'Eivissa.

És per aquesta raó que, atenent l'elevadíssim nombre d'envasos amfòrics púnics presents tant a Montjuïc com a la resta de nuclis de la costa catalana, hi ha investigadors que defensen que fou el món púnic l'agent principal que abastí comercialment les comunitats indígenes del món ibèric septentrional. De fet, es parla d'una àrea d'influència comercial preferent púnica ebusitana a la zona.¹³ Així, els mercaders púnics, sobretot ebusitans, s'adreçarien directament, sense necessitat d'intermediaris, als ports indígenes més importants de la costa catalana, com ara *Barkeno*-Montjuïc, i també *Ilduro*-Burriac (Mataró), Darró (Vilanova i la Geltrú) o

13. J. SANMARTÍ, D. ASENSIO i M.A. MARTÍN, «Les relacions comercials amb el món mediterrani dels pobles indígenes de la Catalunya sudpirinenca durant el període tardoarcaic (ca 575-450 aC)», *Cypsela*, 14 (2002), pàg. 69-106.

Tarakon-Kesse (Tarragona). En aquestes transaccions hi tindrien cabuda tant els productes propis –el vi o oli envasat en les seves àmfores– com els elements d’altres procedències, com ara les preuades peces de vaixel·la fina àtica. A partir d’aquí deuriem ser les elits indígenes residents en aquests ports i ciutats de primer nivell les encarregades de gestionar la redistribució d’aquests objectes forans entre les comunitats esparses dins del seu territori polític.

Burriac i Montjuïc, dualitat de capitalitat a la Laietània ibèrica

El problema rau en el fet que la “capital” del territori adscrit al poble dels laietans en el Període Ibèric Ple s’identifica tradicionalment, amb tot fonament, amb el nucli més septentrional de Burriac, a Cabrera de Mar. Aquest jaciment, a més de conservar totes les evidències inherents a un nucli de primer ordre indiscutible,¹⁴ presentava una ubicació geogràfica ideal per a exercir aquesta funció de centre del territori polític dels laietans, a més d’unes distàncies regulars respecte de les possibles capitals dels territoris veïns, els indiketes al nord (Ullastret) i cossetans al sud (*Tarakon*/Tarragona).¹⁵ En aquest panorama, sembla que no hi tindria cabuda, per manca de lògica, un segon nucli amb funcions anàlogues de capitalitat. Una sortida possible seria considerar un territori políticament vinculat als laietans amb uns límits més amplis als comunament acceptats, que incloguessin una part important de la Catalunya central, almenys aquella geogràficament cohesionada per l’eix Llobregat-Cardener. Això afectaria, concretament, a l’espai tradicionalment assignat al poble dels lacetans, per bé que una revisió recent dels textos antics posa en dubte el fonament mateix de la seva existència.¹⁶

Una altra solució a aquesta problemàtica respecte de l’existència de dues hipotètiques “capitals” laietanes ha estat la de proposar una superposició cronològica d’ambdós nuclis. Així, Montjuïc hauria estat el nucli central en el segle IV aC, paper que en el segle III aC s’hauria desplaçat a l’assentament de Burriac. Aquesta idea s’ajusta bé a l’evidència actualment disponible, ja que la major part de sitges de Montjuïc s’amortitzen en el segle IV aC, mentre que els camps de sitges al voltant de Burriac (Can Bartomeu, Can Miralles/Can Modolell...), així com els diferents sectors de necròpolis, es desenvoluparen i funcionaren al llarg del segle III aC.¹⁷ Tanmateix, és probable que hi hagi un factor de distorsió producte de la parcialitat del registre arqueològic, especialment intens en el cas de Montjuïc. De fet, en el cas del nucli barceloní, cal ressenyar que almenys una de les sitges conté nivells de reompliment datables de ple segle III aC, mentre que els nivells superiors d’emplenament definitiu de la cisterna-pou pertanyen a la segona meitat del segle III aC. De la mateixa manera, cal valorar també el conjunt de ceràmiques importades del segle

14. D. ZAMORA, J. PUJOL, J. GARCÍA, i X. CELA, «El poblament a la Laietània central i septentrional durant el període ibèric ple. Una proposta d’organització territorial», dins *Actes de la I Taula Rodona...*, pàg. 203-226.

15. J. SANMARTÍ, «Territoris i escales d’integració política a la costa de Catalunya durant el període ibèric ple (segles IV-III aC)», dins *Actes de la I Taula Rodona...*, pàg. 26, figura 1.

16. A. BROCH, «De l’existència dels lacetans», *Pyrenae*, 35-2 (2004), pàg. 7-29.

17. ZAMORA, «El poblament...».

III aC localitzades, generalment descontextualitzades, tant en aquest sector de les sitges de Port o Magòria com a d'altres punts de la muntanya.

El pas a l'època republicana i al Montjuïc romà

Aquesta continuïtat del nucli ibèric de la muntanya de Montjuïc no s'aturaria, en cap cas, a les darreries del segle iii aC. En els mateixos conjunts ceràmics considerats fins ara disposem d'una evidència prou important de materials importats dels segles ii i i aC, tant pel que fa a vaixel·la fina com a recipients amfòrics: púnics, centromediterranis, i ceràmiques comunes, bàsicament de procedència itàlica. A això cal afegir l'existència de la seca de Barkeno, que encunyava dracmes de plata, imitant la dracma emporitana, i datades al segle iii a C. D'aquestes monedes només se'n coneixen dues peces: una va desaparèixer durant la guerra civil,¹⁸ l'altra es conserva al Museu Nacional de Copenhaguen. La similitud de «Barkeno» amb «Barcino», ha fet que els numismàtics ubiqüessin la seca a Barcelona. D'altra banda, les monedes de bronze, l'as i els seus derivats, encunyades el segle II aC, amb la llegenda «Laiesken». A partir d'aquí es va creure en l'existència de dos grans nuclis ibèrics: *Barkeno* i *Laie*, prenent com a justificació l'existència d'altres nuclis amb doble topònim (*Tarracon-Cesse*, *Arse-Saguntum*). Així, es parlava d'una *Laie* a Montjuïc i una *Barkeno* al Mons Tàber, on es va fundar la nova colònia, i on, per ara, no s'ha documentat cap resta d'època ibèrica. Però no es tenia en compte un fet important: «Laiesken» no feia referència a una ciutat o nucli, *Laie* (com *Eusti* o *Cesse*), sinó a una tribu. S'hauria de traduir com “moneda dels laietans” (com «Untikesken» és moneda dels indigetes, etcètera), ja que el sufix “-sken” ens marca un plural ètnic. Així mateix, no es podia provar de cap manera que les monedes fossin encunyades a Barcelona, sinó que podien provenir d'una seca situada a qualsevol altre dels poblats de l'àrea laietana, la qual cosa ens porta a pensar novament en Burriac–Montjuïc com els grans nuclis de la zona en època ibèrica.

La idea d'una ciutat plenament romana a Montjuïc ha planat a la historiografia de la nostra ciutat,¹⁹ no en parlarem ara aquí, però sí que volem reproduir una frase trobada a les notes de Josep de Calasanc Serra i Ràfols, a l'Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans: «No queda más remedio que admitir que el núcleo romano de Montjuïc era de bastante importancia sobre todo en los tiempos más antiguos de la romanización».

Així mateix, cal esmentar la troballa, l'any 1903, arran d'unes remocions de terra al cementiri del Sudoest, d'una inscripció dedicada a Gai Celi, en la qual es diu que fou el magistrat encarregat de la construcció d'unes muralles amb torres i portes. I es tracta d'una placa de pedra de Montjuïc.²⁰ Juntament amb la inscripció, van aparèixer una sèrie de blocs de pedra, ben tallats, que formaven part d'un edifici circu-

18. Aquesta moneda es trobava al Gabinet Numismàtic de Catalunya del MNAC, procedent de la col·lecció Pujol i Camps.

19. Són diversos els autors que han parlat d'una ciutat republicana a Montjuïc. El tema s'escapa de l'objectiu d'aquest article, però creiem que encara no s'ha dit la darrera paraula i que caldria una bona revisió arran de les noves descobertes arqueològiques, per tal de definir el tipus de nucli que hi havia a Montjuïc en època republicana.

20. Actualment dipositada al MAC, núm 7.570.

lar, amb inscripcions dels noms de quatre magistrats a la part còncaua. En un principi es va datar la làpida en època de Juli Cèsar, pel tipus de lletres i pel llatí arcaïtzant utilitzat en el redactat. Per tant, si la làpida era republicana, havia d'existir a Montjuïc una ciutat d'aquell moment, amb muralles, portes i torres, de la qual no ha quedat cap vestigi arqueològic. Les darreres investigacions sobre la làpida, dutes a terme pels professors Fabre, Mayer i Rodà,²¹ han datat la inscripció en època d'August, per la qual cosa fa referència a la colònia del pla, no a una hipotètica ciutat a Montjuïc. En trobar-se el monòlit tant prop de la pedrera actualment descoberta, es pot pensar que aquesta làpida mai no va sortir de la mateixa i mai no va estar penjada al seu lloc. Pel que fa al conjunt de pedres que l'acompanya, és difícil la seva interpretació; segurament pertanyien a un monument honorífic i ens inclinem més a pensar que seria una mena d'exedra que no pas un arc, com han proposat alguns investigadors. Això confirmaria la teoria que no hi havia una ciutat amb muralla i portes a la muntanya, cosa que, com hem dit, queda clara, però no contraduï un altre tipus de nucli i d'ocupació, que és el que nosaltres defensem.

Les estructures localitzades a diversos indrets del cementiri, sempre troballes aïllades i sense un estudi aprofundit (murs, paviments d'*opus signinum*, dipòsits); la via romana descrita per Josep de Calasanz Serra i Ràfols, propera a la zona que ens ocupa i que ens defineix un territori organitzat; la pedrera romana, explotada des d'època republicana, que va servir per bastir, entre d'altres, la ciutat augustal del Mons Tàber; així com les darreres troballes del carrer de la Foneria,²² ens mostren una muntanya habitada fins i tot amb posterioritat a la fundació de la colònia al Pla. Podríem parlar d'un nucli portuari, amb tot el que això comportava, un centre comercial i industrial, amb una població especialitzada en aquests afers. Hi havia el port, la pedrera, i segurament magatzems i coberts. També un lloc per a la tropa i per a la persona responsable. I les cases i tallers associats a les diverses funcions. Tot plegat, permet afirmar que durant el Període Ibèric Tardà o romà republicà a la muntanya de Montjuïc perdurava una ocupació que intuïm que no tindria un caràcter merament residual. De fet, si acceptem la funció de nucli urbà per a l'ocupació dels segles IV i III aC, el més lògic seria pensar que aquest emplaçament fóra utilitzat com a tal en el procés d'implantació romana en el territori al llarg dels segles II i I aC, tal i com ha estat possible constatar a la pràctica totalitat de ciutats laietanes de primer o segon ordre (Burriac, Turó de Ca n'Olivé, Mas Boscà, Torre Roja, etcètera). Finalment, ja a les acaballes del segle I aC, l'antiga *Barkeno* ibèrica de Montjuïc donà pas a la *Barcino* romana, posant fi, així, a una llarga i intensa ocupació protohistòrica de la muntanya barcelonina, que sens dubte jugà un paper històric rellevant en el si de les comunitats indígenes de la zona.

21. G. FABRE, M. MAYER i I. RODÀ, *Inscriptions romaines de Catalogne. IV Barcino*, París, Diffusion de Boccard, 1997.

22. La intervenció arqueològica preventiva efectuada al xamfrà del passeig de la Zona Franca amb el carrer de la Foneria a Barcelona ha estat motivada per les obres de construcció de la línia 9 del metro, concretament de l'estació de Foneria, promogudes per GISA. La intervenció l'ha dut a terme l'empresa Atics.